

نشریه پژوهش در آموزش زبان و ادبیات فارسی

شماره ۱ / پائیز ۱۴۰۲

واکاوی مضامین دینی کتاب‌های فارسی و نگارش دوره اول

متوسطه^۱

پارسا التیامی نیا^۲

حسین شیرخانی^۳

چکیده

نگاهی به ادبیات فارسی، سیطره گسترده مضامین دینی را در عرصه نظم و نثر نشان می‌دهد. از آنجا که جامعه ما مقید به اصول و مسائل دینی است، کاربرت مضامین دینی با مواد و مطالب فارسی و نگارش، با توجه به سرعت گسترش و اثر گذاری آن، نقش سازنده ای را در تقویت هویت دینی و غنای زبان و ادب فارسی می‌تواند ایفا کند. هدف این پژوهش، واکاوی مضامین دینی کتاب فارسی و نگارش دوره اول متوسطه سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ می‌باشد که با روش کتابخانه‌ای و رویکرد کمی- کیفی با بهره گیری از روش تحلیل محتوا صورت گرفته‌است. جامعه آماری در این پژوهش کتاب های فارسی و نگارش دوره اول متوسطه با بررسی کامل هر پایه می‌باشد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد از مجموع هشت مصداق مضامین دینی؛ بیشترین فراوانی و توجه، مربوط به ارزش‌های مذهبی با فراوانی (۸۱۳)، نمادهای دینی با فراوانی (۵۲۳)، عقاید مذهبی با فراوانی (۸۱)، شخصیت‌های مذهبی با فراوانی (۴۴) و آیات، احادیث و روایات با فراوانی (۲۵) بوده است که عملکرد خوبی را از سوی سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی کتاب های فارسی و نگارش در بهره گیری و پرداختن به مصداق مضامین دینی نشان می‌دهد. در مصداق دیگر؛ یعنی شعائر اسلامی، مراسم مذهبی و وقایع مذهبی نیز توجه کمتری در این خصوص ملاحظه می‌گردد و نیازمند بازنگری بیشتری در این مهم می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: ارزش‌های مذهبی، تحلیل محتوا، کتاب فارسی، مضامین دینی.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۷/۱

parsa.eltyami@gmail.com

۱. تاریخ وصول: ۱۴۰۲/۲/۲

۲. کارشناس زبان و ادبیات فارسی، ایرانشهر

۳. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه ولایت ایرانشهر (نویسنده مسئول)

h.shirkhani@velayat.ac.ir

۱. مقدمه

ادبیات مجموعه آثار ظریف و زیبایی است که به صورت گفته و نوشته درآمده است و وظیفه آن تفسیر و کندوکاو انسان، اجتماع، زندگی، فرهنگ، سیاست و به طور کلی هدفش نشان دادن رهنمودهایی از معیارهای ادبی، هنری، احساسی و فرهنگی و دینی در جهت اعتلای روح انسان و ارشاد به سعادت اجتماعی و اخلاقی جامعه است (Mohammadi, ۱۳۹۲). در واقع ادبیات هر کشوری شاخصه اصلی ارزیابی فرهنگ و تمدن آن ملت به حساب می‌آید، چرا که تنها عرصه ادبی است که همه جنبه‌های ذوقی نظیر: موسیقی، فلسفه، عرفان و تاریخ در آن بازتاب می‌یابد. در حقیقت ادبیات، بیان زیبایی مفاهیم ذهنی و احساس های درونی و اندیشه‌های بشری در قالب نافذ و گیرا است و چون از زیبایی برخوردار است، مردم را به سوی خود جذب می‌کند و با زندگی آنان عجین می‌گردد. حال اگر ادبیات، با اندیشه و باورهای مکتبی هم، پیوند داشته باشد، فراگیرتر خواهد بود؛ زیرا دین و ادبیات بی‌شک کهن‌ترین انگاره‌های فرهنگی یک ملت به شمار می‌آیند (Darabi, ۱۴۰۰).

با این وجود وقتی از تأثیر دین در ادبیات سخن به میان می‌آید، بیشتر مفاهیم و عقایدی مورد نظر است که جنبه کلی و اسطوره‌ای می‌یابد و در تمامی ادیان مقدس مشترک است؛ اسطوره‌ها و مقدساتی که از یک جریان اعتقادی و خاستگاه قومی سر برآورده و در طی زمان به باورها و اعتقادات دیگر ملل راه پیدا کرده است. بسیاری از شعرای برجسته ایران از جمله فردوسی، مولوی و دیگران و نیز نویسندگان مشهور در شعر و نثر خود، از مضامین و عناصر دینی (اسلامی، مسیحیت و زردشتی) برای تبیین اندیشه خود سود جسته و خود را به یک فرقه خاص محدود ننموده‌اند، البته در این راستا شاعرانی نیز وجود دارند که از عقاید و مذهب خود در شعر بهره برده‌اند که بارزترین تأثیر این آمیزش و اختلاط را می‌توان در دست نوشته‌ها و دل سروده‌های شاعران و نویسندگان پارسی گوی مشاهده نمود و در آثار ایشان، اندیشه‌های دینی و قرآنی را در قالب آرایه‌های ادبی و استعاره، تلمیح، اقتباس، تضمین، قصص و تمثیل، به وفور یافت (Momtahn & Mohammadi, ۱۳۹۱).

مضامین دینی و تأثیر آن در ادبیات پارسی را می‌توان دارای سابقه‌ای به قدمت شعر پارسی دانست و اوج آن را در قرون شش و هفت هجری، مشاهده نمود. آنچه به شکل مکتوب در ادبیات ما ثبت و ضبط است و کارنامه شعر فارسی را در بر می‌گیرد،

آثاری است که از دوران رودکی به این سو در ادبیات ما پا به عرصه وجود نهاده است. اگرچه رودکی به عنوان نخستین شاعر پرمایه‌ایرانی در دوره اسلامی مطرح و تحت تأثیر قرآن، حدیث و فرهنگ دینی قرار دارد، اما میزان این تأثیر نسبت به شاعری که در اواخر قرن پنجم و اوایل قرن ششم می‌زیسته، کم رنگ تراست؛ یعنی اثرگذاری قرآن و حدیث را در آثار رودکی، دقیقی و فردوسی، نسبت به حدیقه سنایی و شاعران پس از او به مراتب کمتر می‌بینیم. در دوره غزنوی هم شواهدی متعدد از تأثیر آیات قرآنی و مضامین دینی در شعر فارسی به چشم می‌خورد. در این دوره، رواج تصوف از یک سو و بنای مدارس از سوی دیگر ادبیات ایران، خاصه شعر را به نحوی بارزتر در مسیر عقاید دینی قرار داد (Momtahan & Mohammadi, ۱۳۹۱).

پس چنین استنباط می‌شود که، دین ارتباطی تنگاتنگ با ادبیات دارد؛ زیرا بسیاری از آثار دینی از اسطوره‌ها، تمثیل‌های بدیع و قصه‌های پیشینیان استفاده کرده‌اند. بنابراین ادبیات با گوهر وجودی کتاب‌های مقدس و دین، گره خورده و از آنها الهام پذیرفته است. مردم ایران با پذیرفتن اسلام بسیاری از شئون خویشتن را با دستورات، قوانین و اعتقادات و باورهای اسلامی گره زدند و این امر باعث شده است که این شئون دینی در نهادها و مقولات مختلف اجتماعی و فرهنگی مردم قابل مشاهده باشد. ادبیات نیز از این امر مستثنی نبوده است و از ابتدا با الهام از قرآن و حدیث، سیره حضرت رسول، ائمه و همچنین اصول و فروع دین و باورها و اعتقادات دینی بر غنای خویش افزوده است.

(Ahmadi cheloui, ۱۳۹۵). به نوعی می‌توان گفت یکی از مقوله‌های مهم اجتماعی که نقش مهمی در زندگی و تعاملات اجتماعی مردم دارد، دین و دین‌داری است که جلوه‌های متعدد آن را در آثار ادبی می‌توان جستجو کرد «دین متضمن اعتقادات، جهت‌گیری‌ها و اعمالی است که بشر را به عوامل فوق طبیعی یا حقایق مقدس و متعالی مربوط می‌سازد» (Eliade, ۱۹۷۷). پس استفاده از ادبیات، برای بیان اندیشه‌های دینی که از آن به عنوان ادبیات دینی یاد می‌کنیم، سابقه‌ای بس دیرینه دارد. از همان آغاز، مبلغان دینی بزرگ، طی قرن‌های گذشته به قدرت قصه و قصه‌گویی پرداخته‌اند (Trousdale, ۲۰۰۹). استفاده از ادبیات در پرورش دینی کودکان و نوجوانان، حتی در جوامع غربی از چنان اهمیت و ارزش بالایی برخوردار است که طرح‌های متعددی صورت گرفته، یکی از این طرح‌ها «برنامه ملی کشیش مدرسه» است که در استرالیا در حال

اجراست. این برنامه در راستای آموزش ارزش ها با بودجه دولت فدرال به وجود آمده و کیشیانی، جهت ارائه مشاوره های مذهبی برای کودکان و نوجوانان، به کار گرفته‌اند (Hodder, ۲۰۰۷).

در واقع، اعتقاد به خداوند، داشتن ایمان و الگوهای صحیح رفتاری و اعتقادی، نه تنها زندگی مناسب را به کودکان و نوجوانان می شناساند؛ بلکه ارزش‌هایی را که لازمه یک زندگی سالم است، به آنان معرفی می‌کند. بی‌اعتقادی به ارزش‌های صحیح زندگی باعث می‌شود نوجوانان، معیارهای بی‌ارزشی را انتخاب کنند و در نهایت، به سرخوردگی و پوچی در زندگی روی آورند. کتابهای مذهبی باید ارزش‌ها و الگوهای مذهبی را به کودکان و نوجوانان بشناسانند و ایمان را در آنان، ایجاد و تقویت کنند. لذا ضروری است که کتاب‌های ادبیات دینی، علاوه بر پیروی از معیارهای ادبیات، از معیارهای آثار دینی نیز پیروی کرده باشند (Mohammadi et al, ۱۳۸۹). هر چند بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، برنامه‌ریزان آموزش و پرورش، توجه شایسته‌ای به امر ترویج تربیت دینی در جامعه نمودند و طبق اصول کلی نظام آموزش و پرورش و همچنین اصل دوم و سوم تدوین و اجرای برنامه‌های آموزشی در نظام جدید متوسطه به همه‌جانبه بودن فعالیت‌های پرورشی و تربیت دینی و تربیت نیروی انسانی متخصص تأکید شده است؛ ولی توصیه‌ها و راهبردهای تربیتی معرفی شده توسط روشنفکران جهان اسلام برای نفوذ مواهب معنوی به سنت‌های فناورانه و تمایل فزاینده جوامع اسلامی برای برخورداری هم‌زمان از مواهب دینی و دستاوردهای فناوری، سبب شده است که برخی از دست‌اندرکاران، ارائه برنامه‌های آموزشی نوین را سرلوحه کار خویش قرار دهند (Eltiaminia & Rezaei Ardani, ۱۴۰۱). ولی از آنجایی که اولین و مهم‌ترین عرصه تهاجم فرهنگی، عرصه دین و اعتقادات مذهبی است. دین و اعتقادات مذهبی، شالوده و اساس نظام فرهنگی و سیاسی انقلاب اسلامی ایران است. بیشترین آتش بار دشمن، حوزه دین و اعتقادات مذهبی است تا بتواند با متزلزل کردن آن، انقلاب را حتی اگر صورتی از آن باقی بماند از سیرت خود تهی کند و ارزش‌های دینی اعتقادی اش را بگیرد (Panahi, ۱۳۹۶).

کتاب درسی در واقع از پرکاربردترین و مهم‌ترین رسانه‌های آموزشی در نظام‌های آموزشی کشورهای مختلف جهان، به ویژه نهاد آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران است که سند مکتوب و مدون تعلیم و تربیت محسوب می‌شود و فعالیت‌ها و تجارب یادگیرندگان، بر محور آن سازماندهی می‌شود (Dibachi Saber et al, ۱۳۸۹).

ضرورت و اهمیت پژوهش

در نظام تعلیم و تربیت، جامعه‌ای که اهداف و آرمان‌های تربیتی آن براساس اندیشه‌های دینی و ارزش‌های اسلامی پایه گذاری شده است، یکی از اهداف مهم نظام تعلیم و تربیت، تربیت معنوی فراگیر و هدف گذاری آن در جهت ارتقای مذهبی و اخلاقی است. لازمهٔ تصمیم‌گیری برای معنوی سازی فرآیند آموزشی و مبادرت به آن، پرداختن به مؤلفه‌های تربیت معنوی در حیطهٔ تعیین اهداف و فرآیند یادگیری، یادگیرنده، رفتار معلمی و بالاخره محتوای آموزشی است که نیاز به به فعالیت‌های علمی و پژوهشی بیشتر در این عرصه را دارد که بتواند راهبرد تصمیم‌گیری‌های آموزشی و تربیتی مناسب به کارگیرد (Motaghi et al, ۱۳۹۴).

همچنین بر اساس برنامهٔ درسی ملی جمهوری اسلامی ایران که بر مبنای جهان بینی اسلامی استوار است، محتوای آموزشی باید « مبتنی بر ارزش‌های فرهنگی و تربیتی و سازوار با آموزه‌های دینی و قرآنی، مجموعه‌ای منسجم و هماهنگ از فرصت‌ها و تجربیات یادگیری باشد که زمینه شکوفایی فطرت الهی، رشد عقلی و فعلیت یافتن عناصر و عرصه‌ها را به صورت پیوسته، فراهم آورد (National Curriculum of the Islamic Republic, ۱۳۹۱) از طرفی یکی معضلات نظام تعلیم و تربیت ایران، نداشتن الگویی مناسب برای ارائه آموزش‌های مبتنی بر رویکرد اسلامی است (Khadmi et al., ۱۳۹۴).

از آنجا که دانش‌آموزان بیشتر وقت مطالعهٔ خود را صرف خواندن کتاب‌های درسی می‌کنند؛ گزینش مواد و متون متناسب با نیازهای این گروه، بسیار اهمیت داشته و نتیجهٔ آن در زندگی فردی و جمعی بازتاب خواهد یافت. ، با توجه به اهمیت و میزان بالای اثرگذاری متون درسی بر رشد و پویایی و تثبیت شخصیت فردی و اجتماعی نوجوان؛ لذا نقش آموزش و پرورش در تقویت بنیادهای هویتی نوجوانان، بیش از پیش روشن می‌گردد؛ زیرا «آموزش و پرورش، رسالت جامعه پذیرد دانش‌آموزان را از طریق شکل‌دهی هویت ملی، دینی و قومی آنان، بر عهده دارد» (Shamshiri, ۱۳۸۷).

در شرایط کنونی که تهاجم فرهنگی و سیاسی به انحاء مختلف، باورهای دینی و اعتقادی ما را تحت الشعاع قرار داده است، محتوا و مطالب درسی کتاب‌های فارسی و نگارش با ابزار مضامین دینی، نقش سازنده ای را در آگاه سازی و معرفت دانش‌آموزان

در شکل گیری هویت دینی و ملی دانش آموز دارد. لذا تلاش نگارندگان در پرداختن به این مهم می باشد و ضروری دانسته شد که به این مهم پرداخته شود و راهکارهای لازم در این خصوص، تبیین و تشریح گردد.

۲-۱ اهداف تحقیق

هدف کلی

- بررسی مضامین دینی در کتاب‌های فارسی و نگارش دوره اول متوسطه

اهداف جزئی

- بررسی نمودهای مضامین دینی در کتاب‌های فارسی و نگارش دوره اول متوسطه
- بررسی بسامد مصادیق و مضامین دینی در کتاب‌های فارسی و نگارش دوره اول متوسطه

۳-۱ سؤال‌های تحقیق

سوال کلی

- آیا مضامین دینی در هر دو کتاب‌های فارسی و نگارش دوره اول متوسطه استفاده شده است؟

سوال‌های جزئی

- کتاب‌های فارسی و نگارش دوره اول متوسطه، به کدام یک نمودهای مضامین دینی نظر داشته است؟
- کدام یک از کتاب‌ها (فارسی و نگارش) بیشترین یا کمترین بهره را از مصادیق و مضامین دینی را داشته است؟

۴-۱ روش‌شناسی پژوهش

نوع پژوهش، توصیفی-تحلیلی و از حیث هدف، کاربردی است. بررسی در این پژوهش نیز، کتابخانه‌ای-اسنادی به روش تحلیل محتوای تلفیقی است. لذا در تبیین و تشریح مطالب از منابع مختلف از کتاب‌ها، پایان‌نامه، مقالات پژوهشی مرتبط در این خصوص بهره گرفته شده است.

تحلیل محتوا از روش‌های عمده مشاهده اسنادی است که به وسیله آن می توان متون، اسناد و مدارک و در واقع هر نوع سند ثبت و مطالب ضبط شده‌ای را خواه مربوط به

گذشته و خواه مربوط به زمان حال، مورد ارزیابی و تحلیلی منظم‌تر، دقیق‌تر و از همه مهم‌تر با درجات بالاتری از پایایی قرار دارد (Qaidi and Golshani, ۱۳۹۵). پژوهشگران به تحلیل محتوا به منزله روشی انعطاف پذیر برای تحلیل داده‌ها، توجه ویژه‌ای دارند (Cavanagh, ۱۹۹۷). لذا طیف و جامعه مورد بررسی، کتاب فارسی و کتاب نگارش هفتم، هشتم و نهم چاپ (۱۴۰۱) می باشد. «محتوا یکی از عناصر هر برنامه درسی است. محتوای برنامه درسی در بردارنده دانش‌ها(حقایق، تبیین‌ها، اصول، تعاریف)، مهارت‌ها و فرآیندها(خواندن، نوشتن، حساب کردن، تفکر منطقی، تصمیم‌گیری، ایجاد رابطه) و ارزش‌ها(خوب و بد، صحیح و غلط، زشت و زیبا) است» (Maliki, ۱۳۸۸). «منظور از محتوای یک برنامه درسی، دانش سازمان یافته و اندوخته شده، اصطلاحات، واقعیات، حقایق، قوانین، اصول، روش‌ها، مفاهیم، ایده‌ها و مسایل مربوط به همان ماده درسی می‌باشد» (Fathi Vajargah, 1390). در واقع از طریق تحلیل محتواست که می‌توان به ویژگی‌های یک کتاب درسی پی برد و ضعف‌ها را در محتوای کتاب‌های درسی شناسایی و معرفی نمود. از سوی دیگر با توجه به این که نظام آموزش و پرورش ایران از نوع متمرکز است، اغلب وقت کلاس به کتاب درسی اختصاص پیدا می کند و همه آموخته‌های دانش آموزان بر اساس کتاب درسی سنجیده می شود؛ پس در کشور ما به لحاظ اهمیت و جایگاه کتاب درسی، تحلیل محتوا ضرورت بیشتری پیدا می کند (Karami et al., ۱۳۹۲).

۵-۱ مبانی نظری تحقیق

۵-۱-۱ نمادهای دینی

نماد به عنوان یکی از اصطلاحات رایج در علوم مختلف بشری، جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است. آن چه در این تحقیق مد نظر است، نماد از دیدگاه ادبیات و جامعه‌شناسی دینی است. به عبارتی، این دو علم در این تحقیق به هم وابسته اند زیرا در تحلیل نمادها در شعر شیعه از هر دو علم و اصول آن‌ها استفاده می شود. نماد در علم بیان، یکی از زیر شاخه‌های ادبیات، نیز مطرح است که خصیصه اصلی آن این است که به یک معنی مجازی محدود نمی گردد و امکان شکوفایی معانی مجازی متعددی را بالقوه در خود نهفته دارد. هر یک از این معنی‌های مجازی بالقوه، ممکن است در ارتباط با یکی از تجربه‌های ذهنی و عینی انسانها آشکار شده و فعلیت یابد. لذا از صور خیال جدا می شود و از نظر ابهام، از استعاره و کنایه در می‌گذرد و بالاتر

از آنها قرار می‌گیرد (Poornamdarian, ۱۳۶۵). نمادهای دینی، زبان دین و طریقی هستند که از رهگذر آن، دین مستقیماً جلوه‌گر می‌شود (Tawakolipour & Ali, ۱۳۹۶). بنابراین می‌توان نماد دینی را این‌گونه تعریف کرد: به کلیه شخصیت‌ها، اعمال، اشیاء، مکان‌ها، زمان‌های مقدس که همگی در نزد پیروان ادیان مختلف، مقدس شمرده می‌شوند و از احترام و جایگاه ویژه‌ای برخوردارند و به نوعی با آداب رسوم اجتماعی آن‌ها پیوند خورده است، نماد دینی گفته می‌شود (Naimi, ۱۳۸۸).

۲-۵-۱ ارزش‌های مذهبی

«ارزش‌ها» به طور کلی به عقایدی که افراد یا گروه‌های انسانی در مورد آن چه مطلوب، مناسب، خوب یا بد می‌باشند، دارند و به آن ارجح می‌نهند، اطلاق می‌شود. که یکی از این ارزش‌ها، ارزش‌های دینی است (Giddens, ۱۳۸۱). «ارزش‌های مذهبی»، ویژگی‌ها یا باورهای مثبت اخلاقی است که هم عقل و هم شرع آن را پذیرفته است و عامل ارتقای انسان در زندگی مادی و معنوی به حساب می‌آید و پیامبر (ص) طبق حدیث «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ»: به راستی که من مبعوث شدم تا شرافت‌های اخلاقی را کامل و تمام کنم» خود را احیاگر ارزش‌های اخلاقی می‌داند، بنابراین ویژگی‌های مثبت اخلاقی نیز جزو زیر مجموعه‌های ارزش‌های دینی تلقی می‌شود که طیف وسیعی از اخلاقیات را شامل می‌شود.

۳-۵-۱ شعائر دینی

«شعائر» در لغت، جمع «شعیره» به معنای علامت حسی و روشن برای چیزی است و از جمله مباحثی که در حوزه فقه سیاسی، پیرامون سیاست داخلی، حفظ و تحکیم نظام اسلامی، شایسته بررسی است، بحث «اقامه شعائر اسلامی» است. منشأ و خاستگاه عنوان «تعظیم شعائر» و بحث درباره آن، آیه شریفه «وَمَنْ يُعْظِمِ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ» (سوره حج، آیه ۳۲) است. از ظاهر آیه چنین برداشت می‌شود که تعظیم شعائر در نزد خداوند عزوجل، از اهمیت بالایی برخوردار است؛ زیرا با تقوای درون و صفای جان، ارتباط مستقیم دارد و از آن بر می‌خیزد. سخنان حکیمانه بنیان‌گذار انقلاب اسلامی؛ امام خمینی (ره) که حکمت برپایی نهضت اسلامی را با اقامه شعائر دینی برابر می‌داند، خود دلیل روشنی بر اهمیت و ضرورت این مسأله است (Alinia Khatir, ۱۳۹۰).

۵-۱-۴ شخصیت‌های مذهبی

بسیاری از پدیده‌های اجتماعی، تاریخی، اخلاقی، مذهبی و... در افسانه‌ها و قصه‌ها انعکاس یافته‌اند. در کنار تاریخ و مذهب، شخصیت‌های تاریخی و مذهبی هم، جایگاه خود را در ادبیات رسمی و فولکلور حفظ کرده‌اند. شخصیت‌هایی که از یک سو ریشه در تاریخ و مذهب دارند، از سوی دیگر پرورده تخیل مردم هستند و در قصه‌هایی که تار و پود آن را خود مردم تشکیل می‌دهند، باز آفرینی می‌شوند، از این رو تاریخ و مذهب، نقش به‌سزایی در فرهنگ و ادبیات دارند؛ به ویژه ملتی که جهان بینی اسلام به شکلی عمیق در آن نفوذ کرده‌است (Yousefi et al., ۱۳۹۹).

۵-۱-۵ اعتقادات مذهبی

رفتارها و عقاید مذهبی، تأثیر مثبتی در معنادار کردن زندگی دارند. رفتارهایی از قبیل توکل به خداوند، عبادت، زیارت و... می‌توانند از طریق ایجاد امید و تشویق به نگرش‌های مثبت، موجب آرامش درونی فرد شوند. داشتن معنا و هدف در زندگی، احساس تعلق داشتن به منبعی والا، امیدواری به یاری خداوند در شرایط مشکل‌زای زندگی، بهره‌مندی از حمایت‌های اجتماعی و معنوی و... همگی از جمله روش‌هایی هستند که افراد مذهبی با دارا بودن آنها می‌توانند در مواجهه با حوادث فشار زای زندگی، آسیب کمتری را متحمل شوند (Sayadi Turanlo et al., ۱۳۸۶).

۶-۵-۱ پیشینه پژوهش

بهره‌گیری از تحلیل محتوا در متن، به دوران بسی دور برمی‌گردد. آن گونه که از تاریخ برمی‌آید، در عصر طلایی تمدن یونان باستان مباحث تحلیل محتوا، مورد بهره‌وری قرار می‌گرفته است. به نظر می‌رسد استفاده تاریخی تحلیل محتوا در بعد علمی آن را می‌توان به بهره‌گیری از تحلیل محتوا در شناخت کلمات، لغات و اصطلاحات کتاب‌های مقدس مثل تورات، انجیل، قرآن نسبت داد، با توجه به عمق معانی در کتاب‌های مقدس، مفسران به تحلیل محتوای لغات و مفاهیم آن می‌پرداختند. از سوی دیگر برای تفکیک عبارتی که به متون مقدس نسبت داده شده‌بود، به واسطه تحلیل محتوا، مورد شناسایی قرار می‌گرفت (Rezvanit, ۱۳۸۹). تحلیل محتوا به منزله تکنیکی - علمی، بیش‌تر در قرن بیستم رایج شد و رشته‌های گوناگون علوم اجتماعی همچون روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و ارتباطات، آن را در پژوهش‌های خود به

کارگرفته اند (poole, ۱۹۸۱). با تمامی تفاسیر، مجموعه پژوهش‌های صورت گرفته که در این راستا براساس سلسله مراتب زمانی ذیل، تبیین و تشریح می‌گردد:

(Toghiani, ۱۳۸۲)؛ در پژوهشی با عنوان: احادیث و روایات اسلامی در دوره آغازین شعر پارسی؛ چنین بیان می‌دارد که احادیث و روایات اسلامی در دوره آغازین و در دوره‌های بعد به ویژه قرن هفتم و هشتم با شدت بیشتری، ادبیات فارسی را تحت تاثیر خود قرار می‌دهد و با فراز و نشیب‌هایی تا دوران معاصر تاثیر می‌گذارد و در تمام دوره‌ها هر کجا شاعر و نویسنده‌ای گران سنگ بوده، بی تاثیر از معانی و حقایق متون دینی و احادیث و اخبار اسلامی نبوده‌است.

(Mohammadi et al, ۱۳۸۹)؛ در مقاله‌ای با عنوان: نقش ادبیات در شکل‌گیری شخصیت کودکان و نوجوانان با تأکید بر گرایش‌های دینی و اخلاقی، چنین بیان می‌دارد که استفاده از ادبیات فقط به نیازهای روحی و روانی محدود نشده و از آن در جهت تقویت خواندن، افزایش گنجینه لغات خواننده و رویایی و کسب تجربیات جدید و تربیتی دینی و اخلاق کودکان نیز استفاده می‌شود.

(Najafi et al., ۱۳۹۴)؛ در پژوهشی با عنوان: تحلیل محتوای میزان توجه به ابعاد هفت گانه اهداف مصوب در کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران، یافته‌های پژوهش، نشان می‌دهد، از مجموع ۲۶۵۶ مرتبه، توجه به ابعاد هفت‌گانه اهداف مصوب، پایه اول با ۲۴ درصد، پایه دوم با ۲۳/۹ درصد، پایه سوم با ۱۹/۱ درصد و پایه چهارم با ۳۳ درصد، بعد فرهنگی و هنری با ۲۷/۵ درصد و بعد اقتصادی با ۲/۷ درصد کم‌ترین توجه را به خود اختصاص داده است.

آستانه اصل (۱۳۹۶)؛ در پژوهشی با عنوان: تحلیل محتوای ادبیات فارسی هفتم، چنین استنتاج می‌کند؛ همه عناصر ساختاری و محتوایی کتاب فارسی، بر بنیان اصول علم برنامه ریزی درسی به صورت یک‌پارچه و درهم تنیده سازمان دهی شده است. از این رو آموزش این کتاب می‌باید با همه ساعات آموزشی این برنامه به یک دبیر، واگذار گردد و برنامه ریزان محترم آموزشی مدارس نیز لازم است به این اصل پایبند باشند.

(Shaabani et al., ۱۳۹۷)؛ در پژوهشی با عنوان: جایگاه دین در برخی از متون کتب درسی دوره پهلوی اول (تاریخ، تعلیمات دینی، ادبیات فارسی)؛ چنین بیان می‌دارد که هویت اسلامی و دینی در مقایسه با هویت ملی، محدود شده‌است و کتاب‌ها همه جا از هویت ملی جهت تجمیع اقوام و جلوگیری از به حاشیه رفتن آنها بهره برده اند و

مؤلفان کتاب‌های درسی تاریخ با داشتن اندیشه ناسیونالیسم باستان‌گرایی این دوران برای شناساندن گذشته ایران از تمامی عناصر فرهنگی عصر باستان، خواه آیین زرتشت و خواه سیاست، بهره می‌گرفتند تا بتوانند میهن پرستی و غرور ملی را ایجاد کنند و افزایش دهند.

(Fayazi and Safi Pir Lojah, ۱۳۹۹)؛ در پژوهشی با عنوان: تحلیل محتوای کتاب فارسی خوانداری و نوشتاری دوره دبستان از منظر معنی‌شناسی قالبی، چنین استنتاج می‌کند که به آموزش غیر مستقیم معنای صریح، معنای هم‌آیندی، معنای متداعی و معنای سبکی در قالب تکالیف نوشتاری و خوانداری مختلف که از میان معنای صریح بیش از معنای هم‌آیندی، متداعی و سبکی است و معانی دستوری و کاربردی و تلویحی از نظر دور مانده‌اند.

(Darabi, ۱۴۰۰)، در مقاله‌ای با عنوان: تحلیل محتوای دینی در کتاب‌های فارسی دوره دبیرستان، یافته‌ها نشان می‌دهد که از میان پنج کتاب ادبیات که مورد تحلیل قرار گرفته‌است، فارسی سوم دبیرستان در برگزیده بیشترین مضامین مذهبی بوده است و کتاب علوم و فنون ادبی ۲، کم‌ترین محتوای دینی را دارد.

۲. بحث و بررسی

۱-۲ مضامین دینی

نگاهی به ادبیات فارسی، سیطره گسترده مضامین دینی را در عرصه نظم و نثر فارسی نشان می‌دهد بیشتر سروده‌های پیش از اسلام نیز، متضمن تعالی اخلاقی و مضامین دینی بوده است. لذا تأثیر تعالیم اسلام، نه بر اثر برخوردهای تنش آمیز و فیزیکی؛ بلکه برخاسته از تعامل فرهنگی و ادبی بوده است (Momtahan & Mohammadi, ۱۳۹۱). این نکته را باید یادآوری شد که مضامین دینی، شاخص‌های فراوانی دارد و نمودهای مختلفی را در بر می‌گیرد، ولی شاخص‌های مطروحه این پژوهش، هم براساس مضامین دینی و محتوای کتاب‌های فارسی و نگارش و بسامد این مضامین و هم بر مبنای منابع مختلف که در پیشینه آمده است و به طور اخص با استناد به مقاله پژوهشی (Darabi, ۱۴۰۰) با عنوان تحلیل محتوای دینی در کتاب‌های فارسی دوره دبیرستان، بهره گرفته شده است که در جدول ذیل، شاخص‌های مضامین دینی مورد بررسی آمده است:

جدول شماره ۱: شاخص های مضامین دینی

ردیف	
۱	نمادهای دینی
۲	ارزش های مذهبی
۳	شعائر دینی
۴	مراسم مذهبی
۵	شخصیت های مذهبی
۶	آیات، احادیث و روایات
۷	وقایع مذهبی
۸	اعتقادات مذهبی

۲-۲ نمادهای دینی

از آنجایی که یکی از اشکال و نمودهای هنر، ادبیات است که از دیرباز به مثابه محمل و ابزار نفوذی در استخدام دین بوده است (Grace, ۱۳۸۸). و تعامل و ارتباط دو طرفه دین و ادبیات، موضوعی واضح و روشن است، ضروری است که این موضوع مورد بررسی قرار گیرد و به نوعی میزان هم سویی کتاب فارسی و نگارش با مضامین و محتوای دینی مورد واکاوی قرار گیرد.

لذا با توجه به شاخص ها و مصادیق مطروحه، در مجموع هشت شاخص که در ارتباط مستقیم با دین مبین اسلام بوده، مورد بررسی و سنجش قرار می گیرد. که این شاخصه ها عبارتند از «نمادهای دینی، شعائر دینی، ارزش های مذهبی، مراسم مذهبی، شخصیت های مذهبی، احادیث، آیات و روایات، اعتقادات مذهبی، و وقایع مذهبی».

عنوان نمادهای دینی	فارسی هفتم	نگارش هفتم	فارسی هشتم	نگارش هشتم	فارسی نهم	نگارش نهم
اسما و صفات خداوند	۱۱۵	۴۰	۸۸	۴۵	۶۴	۴۱
قرآن و کتب دینی	۱۳	۰	۸	۰	۲	۱
پیامبران و	۲۱	۶	۲۳	۸	۱۸	۷

						ائمه اطهار
۴	۱۲	۰	۱	۰	۶	اماکن مذهبی و دارای تقدس
۵۳	۹۶	۵۳	۱۲۰	۴۶	۱۵۵	جمع
۵۲۳						مجموع نمادهای دینی

جدول شماره ۲: نمادهای دینی فارسی و نگارش متوسطه اول (۱۴۰۱)

همان‌طور که جدول شماره ۲، نشان می‌دهد، بیش‌ترین نمادهای مذهبی مطرح شده، با فراوانی ۱۵۵، مربوط به کتاب فارسی هفتم و کم‌ترین نمادهای مذهبی با فراوانی ۴۶، مربوط به کتاب نگارش هفتم می‌باشد. در مجموع از بررسی نمادهای دینی، بیش‌ترین فراوانی مربوط به (اسما و صفات خداوند) با فراوانی ۳۹۳ و کم‌ترین فراوانی مربوط به (اماکن مذهبی و دارای تقدس) با فراوانی ۲۳، می‌باشد.

۳-۲ ارزش‌های مذهبی

جدول شماره ۳: مصادیق ارزش‌های مذهبی فارسی و نگارش متوسطه اول (۱۴۰۱)

فراوانی	مصادیق ارزش‌های مذهبی	عنوان کتاب
۱۷۱	شکر گذاری، خداشناسی، تفکر کردن، توکل کردن، علم آموزی، دوستی و مهربانی، ایثار، نیک خواهی، تلاوت قرآن، وفاداری، بخشش، عدم تعلق دنیوی، غیبت نکردن، دعا خواندن، خدمت به پدر و مادر، غنیمت شمردن عمر، امید به خدا داشتن، ایمان، تأکید بر واجبات دینی، مردم داری، شجاعت اخلاقی، عشق به پیامبر و اهل بیت، نیایش خداوند	فارسی هفتم
۷۳	به یاد خدا بودن، تفکر کردن، پاکدلی، مهربانی، ایمان داشتن، نظم و انضباط، بخشش، خداشناسی، نیک خواهی، زیارت رفتن، خیر خواهی، ورزش، نیایش خداوند	نگارش هفتم

۱۹۲	به یاد خدا بودن، ترک ریا، امانت داری، امید، خودباوری، هستی شناسی، غنیمت شمردن عمر، عبرت آموزی، خودآگاهی، نماز خواندن، صداقت، علم آموزی، حلال خوری، رضای خداوند، رعایت حقوق دیگران، فروتنی، شهادت طلبی، پایداری، شجاعت، نظم، ظلم ستیزی، دوستی، حسن نیت، عدالت، همدلی، ایثار،	فارسی هشتم
۸۷	ذکر حق، دانش اندوزی، توجه به پیامبر و ائمه اطهار، صمیمت، عبرت آموزی، شهادت، تلاوت قرآن، شکر گذاری، تفکر و تأمل، ادب و مهربانی، متانت، رشادت طلبی، ایستادگی، صبوری، غنیمت شمردن عمر، امید، نیک خواهی، توکل به خدا، نظم، نیایش	نگارش هشتم
۲۱۶	ذکر حق، دانش اندوزی، تفکر کردن، ترگ گناهان و معاصی، کرم و بخشش، پند و اندرز، عیب پوشی، بصیرت، نیک اندیشی، همراهی و همدلی، کمک کردن، مشورت، انسانیت، راست گویی، گشاده رویی، دوری از تکبر، تأکید بر رشادت و شهادت طلبی، صبوری، ایمان، نیکوکاری، اراده، صلۀرحم، ستایش خداوند، خضوع، دوری از انحراف، خود اصلاحی، حیا، وفای به عهد، مردم داری، دوری از کینه، دانایی، دوری از جهل، امیدواری، خوش گفتاری، قناعت، عدالت، نیایش	فارسی نهم
۷۴	ذکر حق، هستی شناسی، رفع کدورت ها و کینه ها، مهرورزی، صلۀرحم، خویشتن داری، صداقت، همدردی، دانش اندوزی، سلام و احترام گذاری، توجه به ایمان و باورهای دینی، تسبیح خداوند، توکل کردن، چشم پوشی از گناهان، توحید، شجاعت، خودشناسی، دوستی، علاقمند و صمیمت با دیگران، دانایی، توبه، تأمل کردن، نیایش	نگارش نهم
۸۱۳		مجموع

همان طور که جدول شماره ۳، نشان می دهد بیشترین مصادیق ارزشهای مذهبی مطرح شده با فراوانی ۲۱۶، مربوط به کتاب فارسی نهم و کمترین مصادیق ارزشهای مذهبی با فراوانی ۷۳، مربوط به کتاب نگارش هفتم می باشد. در مراتب بعد نیز، فارسی هشتم با فراوانی ۱۹۲، فارسی هفتم با فراوانی ۱۷۱، نگارش هشتم با فراوانی ۸۷ و نگارش نهم با فراوانی ۷۴ و نگارش هفتم با فراوانی ۷۳، می باشد.

۴-۲ شعائر دینی

این اعمال مذهبی در اسلام، به طور کلی شامل: نماز، روزه، حج، زکات، خمس و... می باشد. جدول ذیل، فراوانی هر یک از مصادیق را در کتابهای مورد بررسی، نشان می دهد.

جدول شماره ۴: مصادیق شعائر دینی فارسی و نگارش (۱۴۰۱)

نگارش نهم	فارسی نهم	نگارش هشتم	فارسی هشتم	نگارش هفتم	فارسی هفتم	عنوان شعائر
-	۴	-	۴	-	۷	نماز
-	-	-	-	-	-	روزه
-	۱	-	-	-	-	حج
-	-	-	-	-	-	زکات
-	-	-	-	-	-	خمس
-	۵	-	۴	-	۷	جمع
۱۶						مجموع

همان‌طور که جدول شماره ۴، نشان می‌دهد، بیش‌ترین مصادیق شعائر دینی مطرح شده، با فراوانی ۷، مربوط به کتاب فارسی هفتم و کم‌ترین مصادیق شعائر دینی با فراوانی (صفر)، مربوط به کتاب نگارش هفتم، هشتم و نهم می‌باشد. در مراتب بعد نیز، فارسی نهم با فراوانی ۵، فارسی هشتم با فراوانی ۴، بیش‌ترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

۵-۲ مراسم مذهبی

یکی دیگر از نشانه‌های انعکاس باورهای دینی در کتب درسی فارسی و نگارش متوسطه اول، اشاره به آیین‌ها و مراسم‌هایی است که بنا به مناسبت‌های مختلف در جوامع اسلامی، شاهد بر پای آن هستیم. جدول ذیل، فراوانی هر یک از مصادیق را در کتاب‌های مورد بررسی، نشان می‌دهد.

جدول شماره ۵: مصادیق مراسم‌های مذهبی فارسی و نگارش متوسطه اول (۱۴۰۱)

نگارش نهم	فارسی نهم	نگارش هشتم	فارسی هشتم	نگارش هفتم	فارسی هفتم	عنوان مراسم
-	-	-	-	-	۱	شب زنده داری (احیا)
-	-	-	۱	-	-	مرثیه خوانی
-	-	-	-	-	-	حد زنی
-	۱	-	۳	-	-	دعا (کمیل و فرج و...)

-	-	-	-			مراسم عاشورا	
-	۱	-	۴	-	۱	جمع	
						۶	مجموع

همان‌طور که جدول شماره ۵ نشان می‌دهد، بیش‌ترین مصادیق مراسم‌های مذهبی، با فراوانی ۴، مربوط به کتاب فارسی هشتم و کم‌ترین مصادیق ارزش‌های مذهبی با فراوانی (صفر)، مربوط به کتاب نگارش هفتم، هشتم و نهم می‌باشد. در مراتب بعد نیز، فارسی هفتم و نهم با فراوانی ۱، در مراسم مذهبی می‌باشد.

۲-۶ شخصیت‌های مذهبی

جدول شماره ۶: مصادیق شخصیت‌های مذهبی فارسی و نگارش متوسطه

اول (۱۴۰۱)

شخصیت‌های مذهبی	فارسی هفتم	نگارش هفتم	فارسی هشتم	نگارش هشتم	فارسی نهم	نگارش نهم
انبیا / ائمه / اولیا	حضرت محمد(ص) حضرت آدم حضرت نوح حضرت ابراهیم حضرت موسی حضرت عیسی امام علی(ع) حضرت معصومه(س) امام محمد تقی(ع) امام حسن)	حضرت محمد(ص) حضرت ابراهیم حضرت موسی علی اکبر علی اصغر امام حسین(ع) حضرت عباس(ع) حضرت مهدی	حضرت محمد(ص) حضرت ابراهیم حضرت موسی امام علی(ع) علی اکبر امام حسین(ع) حضرت عباس(ع) حضرت مهدی	حضرت محمد(ص) حضرت ابراهیم حضرت موسی امام علی(ع) علی اکبر امام حسین(ع) حضرت عباس(ع) حضرت مهدی	حضرت محمد(ص) حضرت ابراهیم حضرت موسی امام حسین(ع) امام رضا(ع) امام صادق(ع)	حضرت محمد(ص) حضرت ابراهیم حضرت موسی امام حسین(ع) امام رضا(ع) امام صادق(ع)

			(عج)		(ع امام حسین(ع))	
	۱	۱۳	۱	۱۱	۱	جمع
					۴۴	جمع کل

همان طور که جدول شماره ۶، نشان می‌دهد، بیش‌ترین مصادیق شخصیت‌های مذهبی، با فراوانی ۱۷، مربوط به کتاب فارسی هفتم و کم‌ترین مصادیق شخصیت‌های مذهبی با فراوانی ۱، مربوط به کتاب نگارش هفتم، هشتم و نهم می‌باشد. در مراتب بعد نیز فارسی نهم با فراوانی ۱۳، فارسی هشتم با فراوانی ۱۱، بیش‌ترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

۷-۲ آیات، احادیث و روایات

یکی دیگر از نشانه‌های انعکاس مصادیق و مضامین دینی، اشاره به آیات قرآنی، احادیث و روایات می‌باشد که در ذیل ابتدا، مصادیق هر یک از کتاب‌ها با ذکر صفحه آمده‌است و در مرحله بعد در جدول شماره ۶، فراوانی هر یک آورده شده‌است.

۷-۲-۱ فارسی هفتم

۱- «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» (سوره توحید/ آیه ۱)

✓ این آیه، اولین آیه از سوره توحید که این آیه در صفحه ۶۴، کتاب فارسی هفتم در حکایت «دعای مادر» که منتخبی از کتاب «بستان العارفین» می‌باشد، آمده است. در فضیلت این آیه پیامبر اکرم(ص) فرمود: آیا هیچ‌کدام از شما نمی‌تواند یک سوم قرآن را در یک‌شب بخواند؟! یکی از حاضران گفت: ای رسول خدا چه کسی توانایی این کار را دارد؟! پیامبر فرمود: «اقْرَأْ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ»؛ سوره قل هو الله را بخوانید (مجمع البیان، ۱۰ / ۸۵۴)

۲- سخن زیبای امام علی (ع) در نهج البلاغه: «الْفُرْصَةُ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ فَانْتَهِزُوا فُرْصَ الْخَيْرِ» «فرصت‌ها مثل گذشتن ابرها می‌گذرند، فرصت‌های خوب و عزیز را در یابید»

- ✓ این سخن زیبایی امام علی(ع) که در نهج البلاغه، حکمت ۲۱ آمده، در کتاب فارسی هفتم نیز در درس هشتم با عنوان «زندگی همین لحظه هاست» از عباس اقبال آشتیانی نیز آمده است.
- اصل حکمت «فُرِنَتْ أَهْلِيَّةٌ بِالْحَيَّةِ وَ الْحَيَاءُ بِالْحِرْمَانِ وَ الْفُرْصَةُ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ فَانْتَهَزُوا فُرْصَ الْحَيْرِ»، که امام در این حکمت، ارزش ها و ضد ارزش ها(اخلاقی) را چنین می فرمایند: ترس با ناامیدی و شرم با محرومیت همراه هست و فرصت‌ها مثل گذشتن ابرها می‌گذرند، فرصت‌های خوب و عزیز را دریابید» (نهج البلاغه، حکمت ۲۱: ۴۴۷)
- ۳- پیامبر اسلام(ص) فرمودند: «سَلَمَانٌ مِنَّا اَهْلُ الْبَيْتِ»
- ✓ این سخن پیامبر گرامی اسلام در درس دوازدهم فارسی صفحه ۱۰۸، با عنوان: خدمات متقابل اسلام و ایران، آمده است؛ ماجرا از این قرار است که در جنگ خندق، که در سال پنجم هجری رخ داد، به پیشنهاد جناب سلمان رضوان‌الله‌تعالی‌علیه پیرامون شهر، خندق کردند. هر گروهی می‌خواست سلمان با آن‌ها باشد؛ مهاجران می‌گفتند: سلمان از ما است. انصار می‌گفتند: او از ما است. پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) فرمودند: «سَلَمَانٌ مِنَّا اَهْلُ الْبَيْتِ»: سلمان از اهل‌بیت ما است (مجمع‌البیان، ۴۲۷/۲)
- ۴- خداوند مهربان در قرآن کریم می‌فرماید: «به درستی که رسول خدا برای شما، اسوه و نمونه نیکویی است». (سوره احزاب/ آیه ۲۱)
- ✓ این آیه قرآنی در درس سیزدهم با عنوان «اسوه نیکو» در صفحه ۱۱۴، فارسی هفتم آمده است. اصل آیه «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ وَ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا» می‌باشد که خداوند باری تعالی می فرمایند: مسلماً برای شما در زندگی رسول خدا سرمشق نیکویی بود، برای آنها که امید به رحمت خدا و روز رستاخیز دارند و خدا را بسیار یاد می‌کنند.
- ۵- پیامبر(ص) می‌فرمود: «فرزندان ما، پاره جگر ما هستند».
- ✓ این سخن ارزشمند پیامبر(ص) نیز در فارسی هفتم، درس سیزدهم با عنوان «اسوه نیکو» در صفحه ۱۱۵ آمده است. روزی پیامبر(ص) بر سر منبر بود که دو گل بوستان آن حضرت (امام حسن(ع) و امام حسین(ع)) به مسجد در آمدند و پیراهن‌های گل‌رنگ پوشیده بودند، می‌افتادند و برمی‌خواستند، چون نظر آن حضرت بر ایشان افتاد از منبر به زیر آمد ایشان را در برگرفت و در

پیش خود نشاند و فرمودند: «فرزندان ما، پاره جگر ما هستند» (جلاء العیون، ۳۵۱: ۱۳۸۲)

۶- «وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ» (سوره یس/ آیه ۹)

✓ این آیه قرآنی در روان خوانی فارسی هفتم با عنوان «مرخصی» در صفحه ۳۱ آمده است که خداوند متعال فرموده است: و (راه خیر را) از پیش و پس بر آنها سد کردیم و بر چشم (هوش) شان هم پرده افکندیم پس هیچ (راه حق) نمی‌بینند. لذا با توجه به ترجمه آیه، غافلان بی ایمان، نه از گذشته‌ی کفار عبرت می‌گیرند، «خَلْفِهِمْ» و نه از معجزه و استدلالی که پیش روی آنان است. «مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ»

۷- امام علی (ع) می‌فرماید: «إِضَاعَةُ الْفُرْصَةِ غُصَّةٌ».

✓ این سخن امام علی (ع) در فارسی هفتم در صفحه ۱۶۰، در قسمت دانش های زبانی و ادبی آمده است؛ یعنی از دست دادن فرصت موجب غم و ناراحتی است. این سخن ارزشمند در حکمت ۱۱۸، کتاب نهج البلاغه آمده است. در نامه ها (نامه ۳۱) نیز ایشان می‌فرمایند: «بَادِرِ الْفُرْصَةَ قَبْلَ أَنْ تَكُونَ غُصَّةً» فرصت ها را قبل از اینکه مایه اندوه شود، غنیمت شمار.

۲-۷-۲ فارسی هشتم

۱- «نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ» (سوره ق/ آیه ۱۶)

✓ این آیه قرآنی در قسمت گفت و گوی صفحه ۱۴، فارسی هشتم آمده است. اصل آیه «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلْمُ مَا تُؤَسُّسُ بِهِ نَفْسُهُ ۖ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ» ترجمه آیه: و ما انسان را خلق کرده‌ایم و از وسوسه ها و اندیشه‌های نفس او کاملاً آگاهیم که ما از رگ گردن او به او نزدیکتریم.

۲- شگفتی آفرینش خفاش (نهج البلاغه/ خطبه ۱۵۵)

✓ خطبه ۱۵۵ نهج البلاغه در درس دوم فارسی هشتم در صفحه ۱۷، با عنوان «خوب، جهان را ببین» آمده است که امام علی (ع) چنین می‌فرماید: «و مِنْ لَطَائِفِ صَنَعَتِهِ وَ عَجَائِبِ خَلْقَتِهِ مَا أَرَانَا مِنْ عَوَاضِ الْحِكْمَةِ فِي هَذِهِ الْحَفَافِيشِ الَّتِي

يَقْبِضُهَا الضِّيَاءُ الْبَاسِطُ لِكُلِّ شَيْءٍ وَ يَسْطُهَا الظَّلَامُ الْقَابِضُ لِكُلِّ حَيٍّ» امام علی (ع) درباره آفرینش خفاش فرمود: و از ساخته های ظریف و آفرینشهای شگفت آور او، دستگاه پیچیده و حکیمانه ای است که در وجود این خفاش ها به ما نمایانده است؛ خفاش هایی که روشنایی روز، که همه چیز را روشن و نمودار می سازد، دیدگان آنها را می بندد و تاریکی شب، که دیدگان هر زنده ای را فرو می بندد، چشمان آنها را می گشاید.

۳- شگفتی آفرینش مورچه (نهج البلاغه/ خطبه ۱۸۵)

✓ مبحث شگفتی آفرینش مورچه در صفحه ۱۸ و ۱۹، فارسی هشتم درس دوم با عنوان «خوب، جهان را ببین» آمده است. امام علی(ع) در این خطبه می فرماید: «انظروا إلى النملة في صغر جثتها ولطافة هيئتها لا تكاد تُنال بلحظ البصر ولا بمسندرك الفکر كيف دبّت على أرضها وصبت على رزقها تنقل الحبة إلى جحرها وتعدّها في مستقرها تجتمع في حرمها ليبردها وفي ودها لصدرها مكفول برزقها موزونة بوقفها لا يغفلها المنان ولا يحرمها اللدیان ولو في الصفا اليابس والحجر الجامس ولو فكّرت في مجاري أكلها في علوها وسفلها وما في الجوف من شراسيف بطنها وما في الرأس من عينها وأذنها لفضيت من خلقها عجباً» ترجمه: «به مورچه و کوچکی جثّه آن بنگر که چگونه عظمت خلقت او با چشم و اندیشه انسان درک نمی شود. نگاه کن چگونه روی زمین راه می رود و برای به دست آوردن روزی خود تلاش می کند. او دانه ها را به لانه خود می برد و در جایگاه ویژه، نگه می دارد و در فصل گرما برای خوراک زمستان می کوشد. اگر اندیشه کنی، از آفرینش مورچه دچار شگفتی خواهی شد!»

۴- شگفتی آفرینش ملخ (نهج البلاغه/ خطبه ۱۸۶)

✓ مبحث شگفتی آفرینش ملخ در صفحه ۱۸، فارسی هشتم، درس دوم با عنوان «خوب، جهان را ببین» آمده است و امام علی(ع) در شگفتی آفرینش ملخ می فرماید: «وَ إِنْ شِئْتَ قُلْتَ فِي الْجَرَادَةِ، إِذْ خَلَقَ لَهَا عَيْنَيْنِ حَمْرَوَيْنِ، وَ أَسْرَجَ لَهَا حَدَقَتَيْنِ قَمْرَوَيْنِ، وَ جَعَلَ لَهَا السَّمْعَ الْحَقِيئِي، وَ فَتَحَ لَهَا الْفَمَ السَّوِيَّ، وَ جَعَلَ لَهَا الْحِيسَّ الْقَوِيَّ، وَ نَابَتَيْنِ يَمَامَا تَقْرِضُ، وَ مِنْجَلَيْنِ يَمَامَا تُقْبِضُ. يَرْهَبُهَا الرُّزْأُغُ فِي رَزْعِهِمْ، وَ لَا يَسْتَطِيعُونَ دَجْمًا؛» یعنی «و اگر می خواهی در شگفتی ملخ سخن گو، که خدا برای او دو چشم سرخ، دو حدقه چو نان ماه تابان آفرید و به او گوش پنهان و

دهانی متناسب اندامش بخشیده است. دارای حواس نیرومند، و دو دندان پیشین است که گیاهان را می‌چیند و دو پای داس مانند که اشیاء را بر می‌دارد. کشاورزان برای زراعت از آن‌ها می‌ترسند و قدرت دفع آن‌ها را ندارند، گرچه همه متحد شوند.

۵- شگفتی آفرینش طاووس (نهج البلاغه/ خطبه ۱۸۶)

✓ مبحث شگفتی آفرینش طاووس در صفحه ۱۸ و ۱۹، فارسی هشتم درس دوم با عنوان «خوب، جهان را ببین» آمده است. امام علی(ع) در این خطبه می‌فرماید: «وَمِنْ أَعْجَبِهَا خُلْفُ الطَّائُوسِ الَّذِي أَقَامَهُ فِي [أَحْسَنِ] أَحْكَمِ تَعْدِيلٍ وَ نَضَّدَ أَلْوَانَهُ فِي أَحْسَنِ تَنْضِيدٍ بِجَنَاحٍ أَشْرَجَ قَصَبُهُ وَ ذَنْبٍ أَطَالَ مَسْحَبُهُ، إِذَا ذَرَجَ إِلَى الْأَنْثَى نَشْرَهُ مِنْ طَيْبِهِ وَ سَمَّا بِهِ مُطَلًّا عَلَى رَأْسِهِ، كَأَنَّهُ فُلُجٌ ذَارِيٌّ عَجَّجَهُ نُؤْيُئُهُ. ترجمه: «از شگفت‌انگیزترین پرندگان در آفرینش، طاووس است که خداوند آن را در استوارترین شکل بیافرید؛ با بال‌های زیبا که پرهای آن به روی یکدیگر انباشته شده و دم کشیده‌اش که آن را چونان چتری گشوده است که طاووس آن را بر سر خود سایبان می‌سازد؛ گویی بادبان کشتی است که ناخدا آن را برافراشته است.

*** نکته ای که در این چهار خطبه وجود دارد، این است که آفرینش خداوند در همه چیز بی نقص و تمام عیار است؛ زیرا پروردگار جهان هر چه را که صلاح آفریدگان و سبب آسایش زندگی شان بود، به آنان بخشد و در نهاد همه آنها تدبیر چگونه زیستن را به ودیعه نهاد، گرچه آن آفریده، موجود ریز و ناچیزی همانند مورچه یا... باشد.

۶- «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ»؛ «هرکس خود را بشناسد، خدای خویش را شناخته است»

این روایت در صفحه ۴۱، فارسی هشتم آمده است. در واقع این روایت «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ»؛ در حد شهرت در آثار و منابع شیعه و اهل سنت، از پیامبر اکرم(ص) و نیز حضرت علی(ع) نقل شده است (حسن زاده آملی، ۱۳۶۱:

(۱۹۵/۳)

۷- پیامبر(ص) می‌فرماید: «قُولُوا الْحَقَّ وَ لَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ»؛ «حق را بگویید، ولو به زیانتان باشد»

این حدیث از پیامبر گرامی سلام(ص) در صفحه ۵۰ کتاب فارسی هشتم آمده است.

۸- « حُبُّ الْوَطَنِ مِنَ الْإِيمَانِ »

✓ این حدیث در صفحه ۸۳، فارسی هشتم؛ یعنی در درس یازدهم با عنوان پرچم داران آمده است. یکی از جملاتی که به پیامبر اکرم(ص) تحت عنوان حدیث نسبت داده شده است، جمله‌ی «حُبُّ الْوَطَنِ مِنَ الْإِيمَانِ» است؛ یعنی «دوست داشتن وطن، از نشانه‌های ایمان است». این سخن در کتاب‌های حدیثی دسته اول و مورد اعتماد شیعه و اهل سنت نقل نشده است. بنابراین، اصل روایت بودن آن قطعی نیست و نمی‌توان آن را به پیامبر اکرم(ص) و ائمه اطهار(ع) نسبت داد. اما نباید از متن آن دست برداشت؛ زیرا وطن‌دوستی با ایمان هیچ منافاتی ندارد و وقتی به روایات هم بنگریم دوستی وطن حتی به معنای جایگاه و مکان و سرزمین آباء و اجدادی را نیز ستوده و به محبت و علاقه‌مندی و آبادانی آن سفارش می‌کنند؛ چرا که اساساً انسان، رابطه‌ی مادی و معنوی ویژه‌ای با زادگاه خود دارد و همین پیوند عاطفی، باعث علاقه‌ی او به وطن می‌شود.

۹- پیامبر(ص) می‌فرماید: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ»

✓ این حدیث در صفحه ۹۰، فارسی هشتم آمده است. از امام صادق (ع) نقل است که حضرت رسول اکرم (ص) فرمودند: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَ لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى» «ارزش هر عملی به نیت است و ارزش هر انسانی به نیت اوست. قرآن می‌فرماید: «يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَ لَا بَنُونَ * إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» یعنی: در آن روز که مال و فرزندان سودی نمی‌بخشد، مگر کسی که با قلب سلیم به پیشگاه خدا آید! و امام صادق علیه السلام در روایتی قلب سلیم را به نیت صادق و نیت خالص برای خدا معنی نموده‌اند).

(<https://www.daneshchi.ir>)

۱۰- امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: « تَوَاضَعُوا لِمَنْ طَلَبْتُمْ مِنْهُ الْعِلْمَ »

✓ این سخن ارزشمند از امام صادق (ع) در صفحه ۱۲۱، فارسی هشتم در قسمت دانش ادبی آمده است که آن حضرت می‌فرمایند: نسبت به کسی که از او علم می‌آموزید، فروتنی کنید.

۱۱- «رَأْسُ الْإِيمَانِ الْإِحْسَانُ إِلَى النَّاسِ»

✓ این سخن از امام علی (ع) می باشد که در صفحه ۱۲۲، فارسی هشتم آمده است و می فرمایند: رأس ایمان، نیکی کردن به مردم است.

۳-۷-۲ فارسی نهم

۱- « آسمان‌های هفت‌گانه و زمین و هر موجودی که در آن‌هاست، او را می ستایند» (سوره اسراء/ آیه ۴۴)

✓ این آیه در خودارزیابی فارسی نهم در صفحه ۱۴ آمده است. اصل آیه « تَسْبِیحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ۚ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ۗ إِنََّّهُ كَانَ خَلِيفًا عَفْوًا»

این آیه می‌گوید: همه‌ی هستی برای خداوند تسبیح و سجده و قنوت دارند. برخی مفسران این تسبیح را تسبیح تکوینی دانسته‌اند، یعنی ساختار وجودی هر ذره‌ای از عالم، نشان از اراده، حکمت، علم و عدل خدا دارد.

۲- «الْمُؤْمِنُ مِرَاةُ الْمُؤْمِنِ»

✓ این سخن ارزشمند نیز در صفحه ۲۷، فارسی نهم آمده است.

پیامبر خدا(ص) فرمود: «المؤمن مرآت المؤمن؛ مؤمن آینه مؤمن است» زیرا مؤمن اگر به برادر مؤمن خود رسید او را همان طور که هست به او می‌نمایاند؛ اگر عیبی داشت به او متذکر می‌شود تا برطرف کند و اگر زیبا بود، نشانش می‌دهد تا هم شکرگزار شود (<https://www.porseman.com>)

۳- پیامبر (ص) می‌فرماید: «اطلبوا العلم من المهد إلى اللحد»؛ (از گهواره تا گور، دانش بجوید)

✓ این سخن ارزشمند پیامبر(ص) در صفحه ۷۰ فارسی نهم آمده است. همان طور که معنی این حدیث بیان می‌دارد، اهمیت و لزوم دانش و آگاهی را در تمام عمر، متذکر می‌شود.

۴- پیامبر (ص) می‌فرماید: (ای ابوذر پنج چیز را بیش از پنج چیز، غنیمت شمار:...

✓ این سخن پیامبر (ص) در فارسی نهم، درس دوازدهم با عنوان «پیام آور رحمت» در صفحه ۹۲، آمده است.

يا أبا ذرٍّ، اِغْتَنِمْ خَمْسًا قَبْلَ حَمْسٍ: شَبَابَكَ قَبْلَ هَرَمِكَ، وَ صِحَّتَكَ قَبْلَ سَقَمِكَ، وَ غِنَاكَ قَبْلَ فَقْرِكَ، وَ فَرَاغَكَ قَبْلَ شُغْلِكَ، وَ حَيَاتَكَ قَبْلَ مَوْتِكَ»؛ «پیامبر(ص) فرمودند: پنج چیز را قبل از پنج چیز

غنیمت شمار: جوانیت را قبل از پیری، سلامتت را قبل از بیماری، آسودگیت را قبل از گرفتاری، زندگانیت را قبل از مرگ، بی نیازیت را قبل از فقر و نیازمندی.»

۵- « خداوند انسان را آفرید و به او نطق و بیان آموخت» (سوره الرحمان، / آیه ۳ و

(۴)

✓ این آیه قرآنی در صفحه ۹۴، فارسی نهم آمده است و اصل آیه « خَلَقَ الْإِنْسَانَ، عَلَّمَهُ الْبَيَانَ»

*** این آیه یادآوری می کند: خلقت انسان، جلوه‌ای از رحمت الهی است. الرَّحْمَنُ ... خَلَقَ الْإِنْسَانَ، همچنین علم، برترین کمالی است که خداوند به انسان عطا کرده است.

جدول شماره ۶: مصادیق آیات، روایات و احادیث فارسی و نگارش متوسطه اول (۱۴۰۱)

عنوان	فارسی هفتم	نگارش هفتم	فارسی هشتم	نگارش هشتم	فارسی نهم	نگارش نهم
آیات	توحید احزاب یس	-	ق	-	اسراء الرحمن	-
روایات	پیامبر(ص) امام علی(ع)	-	پیامبر(ص) امام علی(ع) امام صادق(ع)	-	پیامبر(ص) امام علی(ع) امام صادق(ع)	-
جمع	۸	-	۱۱	-	۶	-
مجموع	۲۵					

همان‌طور که جدول شماره ۶، نشان می‌دهد بیش‌ترین مصادیق آیات، روایات و احادیث، با فراوانی ۱۱، مربوط به کتاب فارسی هشتم و کم‌ترین مصادیق آیات، روایات و احادیث با فراوانی (صفر)، مربوط به کتاب نگارش هفتم، هشتم و نهم می‌باشد. در مراتب بعد نیز، فارسی هفتم با فراوانی ۸، فارسی نهم با فراوانی ۶، بیش‌ترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

۴-۷-۲ وقایع مذهبی

یکی دیگر از نشانه‌های انعکاس مصادیق و مضامین دینی، وقایع مذهبی می‌باشد. نگارندگان در بررسی این مصادیق، جنگ‌های صدر اسلام و واقعه عاشورا را مدنظر قرار داده است که در جدول ذیل، مصادیق و فراوانی آن، آمده است.

جدول شماره ۷: مصادیق وقایع مذهبی در فارسی و نگارش متوسطه اول (۱۴۰۱)

کتاب	واقعه مذهبی	فراوانی
فارسی هفتم	-	-
نگارش هفتم	-	-
فارسی هشتم	مبارزه امام علی (ع) با عمرو در جنگ احزاب واقعه کربلا سدره المنتهی	۳
نگارش هشتم	-	-
فارسی نهم	-	-
نگارش نهم	-	-
مجموع	۳	

همان‌طور که جدول شماره ۷، نشان می‌دهد بیش‌ترین مصادیق وقایع، با فراوانی ۳، مربوط به کتاب فارسی هشتم و در کتاب‌های فارسی و نگارش سایر پایه‌ها، مصادیقی در این خصوص، مشاهده نشد.

۵-۷-۲ اعتقادات مذهبی

جدول شماره ۸: مصادیق اعتقادات مذهبی در فارسی و نگارش متوسطه اول (۱۴۰۱)

کتاب	باورها / عقاید	فراوانی
فارسی هفتم	توحید، رزق مقسوم، قیامت، شیطان، تقدیر، توکل به خدا، عبادت، دعا، تقدیر، زیارت، معجزه، حدیث، خلقت، جزا	۳۰
نگارش هفتم	خلقت، دوزخ، دعا، شهادت، رزق	۹
فارسی هشتم	خلقت، رزق، سدره المنتهی، کوثر، آخرت، تقدیر	۱۷
نگارش هشتم	مکافات، خلقت، رزق، مرگ	۴
فارسی نهم	رزق، خلقت، تقدیر، قیامت، ابلیس، منجی، عقبی، مرگ	۱۴

نگارش نهم	خلقت، فرشته، شیطان	۷
مجموع	۸۱	

همان‌طور که جدول شماره ۸، نشان می‌دهد، بیش‌ترین مصادیق باورها و اعتقادات مذهبی مطرح شده در کتاب‌های مورد بررسی، با فراوانی ۳۰، مربوط به کتاب فارسی هفتم و کم‌ترین مصادیق باورها و اعتقادات مذهبی، با فراوانی ۴، مربوط به کتاب نگارش هشتم می‌باشد. در مراتب بعد نیز فارسی هشتم با فراوانی ۱۷، فارسی نهم با فراوانی ۱۴، نگارش هفتم با فراوانی ۹ و نگارش نهم با فراوانی ۷، بیش‌ترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

۳. نتیجه‌گیری

در واکاوی مضامین کتاب فارسی و نگارش متوسطه اول با روش تحلیل محتوا، بررسی‌ها و اطلاعات به دست آمده از سوی نگارندگان، حاکی از این است؛ مصادیق و مضامین دینی مطروحه، در همه این کتاب‌ها، با کم و کیف متفاوت، از سوی سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی (پدیدآورنده) به کارگرفته شده است. با این حال، برخی از مضامین دینی مورد بررسی، با قوت و دقت بیشتری، انجام شده است و هم‌سوئی خوبی را در ارتقای هویت دینی و غنای ادبیات نشان می‌دهد، ولی در مواردی ضعف‌های زیادی را نشان می‌دهد که نیازمند بازنگری بیش‌تر و دقیق‌تری در این خصوص می‌باشد.

طبق اطلاعات به دست‌آمده از هشت مصداق مضامین دینی مورد بررسی؛ بیش‌ترین فراوانی (۸۱۳)، مربوط به مصادیق ارزش‌های مذهبی می‌باشد، که نشانگر این است، مؤلفان در خصوص مصادیق نمادهای دینی با فراوانی (۵۲۳) و عقاید مذهبی با فراوانی (۸۱) شخصیت‌های مذهبی با فراوانی (۴۴) و آیات و احادیث و روایات با فراوانی (۲۵) عملکرد خوبی داشته‌اند. ولی در سایر موارد یعنی؛ شعائر اسلامی با فراوانی (۱۶)، مراسم مذهبی با فراوانی (۶) و واقعه مذهبی با فراوانی (۳)، سهم چندانی از این مضامین دینی کاربرد شایان توجهی نداشتند. لذا با توجه به این‌که دین و ادبیات، توأمان باعث غنا و اعتلای هم‌دیگر می‌شوند و مسیر هدایت و تربیت و تعالی انسانی را، هموارتر می‌کند، لذا این تغییر و همراهی باید بیش از پیش، مورد توجه قرارگیرد.

پیشنهادها

با توجه به این که دین و ادبیات، در کنار همدیگر تاثیرگذاری بیش‌تری دارند، لذا ضروری است مؤلفان و برنامه ریزان در حوزه کتب درسی موارد ذیل را مد نظر قرار دهند:

- ۱- بازنگری در تدوین کتاب های فارسی به ویژه کتاب نگارش حتی المقدور با الگوی دینی و اسلامی.
- ۲- گنجاندن مضامین دینی قابل فهم برای دانش آموزان، به ویژه در حوزه شعائر دینی، مذهبی و وقایع مهم مذهبی در هر دو درس فارسی و نگارش.
- ۳- بهره‌مندی از این پژوهش یا سایر پژوهش‌ها در این حوزه، برای ترمیم و تقویت مضامین دینی در این مقطع مهم تحصیلی.
- ۴- واکاوی و بررسی میدانی از خبرگان این درس (دبیران) و حتی فراگیران در این خصوص می‌تواند راهگشا باشد.
- ۵- نکته آخر؛ با توجه به حجمه های فرهنگی دشمنان، که کشور عزیزمان مکرر، با آن مواجه است، مهم ترین عنصر آگاهی بخش و سازنده، تقویت هویت دینی و اسلامی از دریچه ادبیات می‌باشد؛ لذا این مهم باید، به صورت سنجیده در کتاب های درسی فارسی و نگارش، لحاظ شود که به عنوان ابزاری قوی، هم رهنمون به رستگاری باشد و هم تاثیرگذار و روشنی بخش نسل آینده ساز کشورمان.

منابع

- The Holy Quran
- Nahj al-Balagheh/ Al-Alam Ali bin Abi Talib (a.s.), translated by Mohammad Dashti, Qom: Ajud publishing house, ۱۳۸۹.
- Astana Asl, Fatemeh (۱۳۹۶). "Content analysis of the ۷th Persian literature", Second International Congress of Humanities, Cultural Studies, ۱۳۹۶. [In Persian]
- Ahmadi Chaloui, Samieh (۱۳۹۵). "Examining the Manifestations of Religion and Religiosity in the Stories of Selected Women Writers after the Islamic Revolution", Master's Thesis of Persian Language and Literature, Shahrekord University, Supervisor: Dr. Jahangir Safari, Mehrmah ۱۳۹۵. [In Persian]

- Eltiaminia, Parsa and Rezaei Ardani, Fazlullah (۱۴۰۱). "The role of new technologies in the education and training of students in the conditions of Corona (with an emphasis on the Iranian-Islamic identity)", Journal of Poish in Humanities Education of Farhangian University, number ۲۸, Fall ۱۴۰۱, pp. ۱۳۱-۱۵۲. **[In Persian]**
- Panahi, Mohsen (۱۳۹۶). "Cultural invasion, its tools, methods and fields in Iran", the first conference of social sciences, education, humanities and psychology, Tehran, August ۲۰۱۶, pp. ۱-۱۹. **[In Persian]**
- Pour Namdarian, Taghi (۱۳۶۵). Code and secret stories in Persian literature, Tehran, Scientific and Cultural Publications. **[In Persian]**
- Tawakolipour, Mohammad, Ali Zamani, Amir Abbas (۱۳۹۶). "The symbolic nature of the language of religion from the perspective of Tillish and Ghazali", Journal of Philosophy of Religion, Volume ۱۴, Number ۴, Winter ۱۳۹۶, pp. ۷۶۸-۷۴۳. **[In Persian]**
- Hassanzadeh Amoli, Hassan (۱۳۶۱). A hundred words in self-knowledge, Qom: Qiyam Publishing House. **[In Persian]**
- Darabi, Shokofeh (۱۴۰۰). "Religious content analysis in high school Persian books", Povish Journal of Humanities Education, Farhangian University, number ۲۴, autumn ۱۴۰۰, pp. ۱-۱۵. **[In Persian]**
- Dibai Saber, Mohsen, Jafari Thani, Hossein and Aiti, Mohsen (۱۳۸۹). "The level of involvement of the Persian curriculum of the primary period (third and fourth grade) with literacy skills based on the international study of Pearls", Educational Innovations Quarterly, Year ۹, No. ۳۶, pp. ۲۹-۴۹. **[In Persian]**
- Rizvani, Ruhollah (۱۳۸۹). "Content Analysis", Research Journal, second year, first issue, summer ۱۳۸۹, pp. ۱۳۷-۱۵۶. **[In Persian]**
- Shabani, Reza, Mehri, Farshid and Mansourbakht, Qabad (۱۳۹۷). "The place of religion in some textbooks of the first Pahlavi period (history, religious teachings, Persian literature)"; The Scientific-Research Quarterly of History of Iran after Islam, Year ۱۰, Number ۱۹, Summer ۲۰۱۸, pp. ۹۵-۱۲۵. **[In Persian]**
- Shamshiri, Babak (۱۳۸۷). An introduction to national identity, first edition, Shiraz: Navid Shiraz Publications. **[In Persian]**

- Sayadi Turanlou, Hossein, Jamali, Reza and Mirghafouri, Seyyed Habibullah (۱۳۸۶). "Investigation of the relationship between belief in the religious teachings of Islam and students' emotional intelligence", Scientific-Research Quarterly of New Religious Thoughts, ۳rd year, ۱۱th issue, winter ۱۳۸۶, pp. ۱۴۵-۱۷۲. **[In Persian]**
- Taghiani, Ishaq (۱۳۸۲). "Islamic Hadiths and Traditions in the Early Period of Persian Poetry", Journal of Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman, New Period, No. ۱۳ (۱۰ consecutive), Spring ۱۳۸۲, pp. ۱۲۳-۱۴۳. **[In Persian]**
- Azizi, Amir (۱۳۹۳). "Religious thought in the works of Jamalzadeh, Hedayat, Chobak and Al-Ahmed", master's thesis of the Department of Persian Language and Literature, Zanjan University, supervisor: Dr. Mahmoud Dargahi, ۱۳۹۳. **[In Persian]**
- Alinia Khatir, Nad Ali (۱۳۹۰). "The Nature of Religious-Political Rituals and the Philosophy of Its Commemoration", Islamic Government Journal, ۱۶th Year, Number ۲, Summer ۱۳۹۰, Series ۶۰, pp. ۱۳۱-۱۵۴. **[In Persian]**
- Fathi Vajargah, Koresh (۱۳۹۰). The principles and concepts of curriculum planning, Tehran, Bal publishing house. **[In Persian]**
- Fayazi, Maryam Sadat and Safi Pir Lojah (۱۳۹۹). "Analysis of the content of Persian reading and writing books for primary school students from the perspective of formal semantics", Journal of Linguistic Studies, Volume ۱۱, Number ۴ (۵۸ consecutive), October and November ۱۳۹۹, pp. ۲۱۱-۲۴۰. **[In Persian]**
- Qaidi, Mohammadreza and Golshani, Alireza (۱۳۹۵). "Content analysis method from quantitative to qualitative, psychological methods and models", Journal of Psychological Methods and Models, ۷th year, number ۲۳, spring ۱۳۹۵, pp. ۸۲-۵۷. **[In Persian]**
- Karmi, Zohre, Asadbeigi, Pejman and Karmi, Mehdi (۱۳۹۲). "Content analysis of the first grade math book based on William Rumi's technique and Bloom's cognitive domain", research in curriculum planning, ۱۰th year, ۲nd period, number ۱۰. Serial ۳۷), summer ۱۳۹۲, pp. ۱۷۹-۱۶۷. **[In Persian]**

- Mohammadi, Barat (۱۳۹۲). "The role of native literature in the unity and unity of society", National Conference on the Evolution of Lorestan Native Literature, No. ۲, pp. ۱-۱۵. **[In Persian]**
- Mohammadi, Mehdi, Azadeh, Fereydoun, Bab Al-Hawaeji, Fahima (۱۳۸۹). "The role of literature in the formation of the personality of children and adolescents with an emphasis on religious and moral tendencies", two chapters of Islamic Education Research Journal, fifth year, number ۱۰, Spring and Summer ۱۳۸۹, pp. ۱۰۱-۱۲۱. **[In Persian]**
- Maleki, Hassan (۱۳۸۹). Curriculum planning (practical guide), Mashhad, Payam Andisheh publication. **[In Persian]**
- Momtohan, Mahdi and Mohammadi, Gardafarin (۲۰۱۳). "Investigating the manifestation and presence of religious themes in Persian literature before the ۷th century", Religious Literature Quarterly, Volume ۱, Number ۲, December ۲۰۱۴, pp. ۱۰۵-۱۲۴. **[In Persian]**
- Naimi, Zahra (۱۳۸۸). "Religious symbols in Shiite poetry (first century to fifth Hijri) case study: Imam Ali (a.s.) and Imam Hussein (a.s.)", Islamic History Studies, first year, number ۳, winter ۲۰۱۸, pp. ۱۲۷-۱۴۵. **[In Persian]**
- Najafi, Hassan, Sobhaninejad, Mehdi, Jafari Harandi, Reza (۲۰۱۴). "Content analysis of the level of attention to the seven dimensions of the approved goals in Persian literature textbooks of middle school period in Iran", two quarterly journals of theory and practice in the curriculum, third year, number ۶, autumn and winter ۲۰۱۴, pp. ۱۲۱-۱۴۲. **[In Persian]**
- Yousefi, Sahar, Irani, Mohammad, Beg-zadeh, Khalil and Azizifar, Amir Abbas (۲۰۱۹). "The Role and Function of Religious-Historical Characters in Iranian Folk Tales", Scientific Journal of Children's Literature Studies, Shiraz University. Eleventh year, number one, spring and summer ۲۰۱۹ (۲۱ consecutive), pp. ۲۱۷-۲۴۲. **[In Persian]**

-Educational research and planning organization (۱۴۰۱). ۹th grade Farsi, ۱th edition, Tehran: Iran textbook publishing company.**[In Persian]**

-Educational research and planning organization (۱۴۰۱). ۱th grade Farsi, ۹th edition, Tehran: Iran textbook publishing company.**[In Persian]**

-Educational Research and Planning Organization (۱۴۰۱); Farsi ۷th grade, ۱۰th edition, Tehran: Iran textbook publishing company.**[In Persian]**

-Educational Research and Planning Organization (۱۴۰۱۹). Ninth grade writing, ۱th edition, Tehran: Iran Textbook Publishing Company.**[In Persian]**

-Educational research and planning organization (۱۴۰۱). Writing the ۱th grade, ۹th edition, Tehran: Iran textbook publishing company.**[In Persian]**

-Educational research and planning organization (۱۴۰۱). Writing the ۷th grade, ۹th edition, Tehran: Iran textbook publishing company.**[In Persian]**

- Eliade, Mireh Chah (۱۹۹۷). Culture and religion, translator: Bahauddin Khorramshahi, Tehran, new design, first edition

- Giddens, Anthony (۱۳۸۱). Sociology, translation: Manouchehr Sabouri, Tehran, Ney Publishing.

- Cavanagh,S.,(۱۹۹۷)"content analysis:concepts, Methods and applications", Nurse Researcher,vol ۴(۳).

- Hodder, Jacqueline (۲۰۰۷), "Young People and Spirituality: The need for a Spiritual Foundation for Asturalian School", International Journal of Children's Spirituality, vol. ۱۲, no. ۲, August, pp. ۱۷۹-۱۹۰.

- Trousdale, Ann M. (۲۰۰۹), The Role of Literature in Children's Spiritual Development, Springer Science + Business Media B. V.

- <https://www.porseman.com>.

- <https://www.daneshchi.ir>

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی